

בינת זקנים

לקחי מוסר ודרך ארץ הנלמדים מפרשת השבוע מחז"ל וזקני הדורות ז"ל

בשלח - תשפ"ב

**וְלֹא יִנָּחֵם אֱלֹקִים דֶּרֶךְ אֲרֶץ פְּלִשְׁתִּים כִּי קָרוֹב הוּא כִּי אָמַר אֱלֹקִים
פֶּן יִנָּחֵם הָעָם פְּרִאֲתָם מִלְחָמָה וְשָׁבוּ מִצְרַיִם (שמות י"ג י"ז)**

עבירה: הצורך לעשות גדרים שלא יבוא לידי עבירה

ראה והביטה כמה צריך האדם להתבונן לעשות גדרים וסייגים והרחקות שלא יבוא לידי עבירה. הנה הקב"ה בעצמו ובכבודו עשה הרחקה "פן ינחם העם וגו'".

[שלוש שלום לרחוק ולקרוב אמר ה' (ישעיה נ"ז י"ט)], "שלוש שלום לרחוק" - המרחק עצמו מחשש עבירה, ואז הוא "קרוב" להקב"ה. (של"ה בשלח - דרך חיים תוכחת מוסר).

[במחזור ויטרי (סימן תכ"ז) פירש מאמר (אבות ג' ט') "כל שמעשיו מרובין מחכמתו חכמתו מתקיימת", וז"ל: "שמעשיו מרובין מחכמתו" - שמרבה לעשות גדרים וסייגים והרחקות לתורה, וליכנס לפני משורת הדין יותר ממה שלמד, "חכמתו מתקיימת" - שמתוך כך אינו נכשל בעבירה לעולם. עכ"ל.]

וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת עֲצֻמוֹת יוֹסֵף וְגו' (שמות י"ג י"ט)

עשיית המצוות: חכם לב יקח כל מצוה הבאה לידי, גם אם יש בה חסרון כיס

"ויקח משה את עצמות יוסף עמו" - להודיע חכמתו וחסידותו של משה, עליו הכתוב אומר (משלי י"ח) "חכם לב יקח מצוות". שכל ישראל היו עוסקים בביזה - בכסף וזהב, ומשה היה עוסק במצוות עצמות יוסף. אמר הקב"ה למשה "עליך נתקיים 'חכם לב יקח מצוות'". (שמות רבה כ' י"ט, ומכילתא בשלח מס' דויה - פתיחתא).

מזה ילמוד האדם, יניח כל כסף וזהב ויעסוק במצוה הבאה לידי לקיימנה. (של"ה בשלח - דרך חיים תוכחת מוסר).

חז"ל דרשו על משה פסוק "חכם לב יקח מצוות", שכל ישראל נתעסקו בביזה והוא נתעסק במצוות. רצו לתרץ יתור לשון "עמו", שבא למעט עסק ביזה מצרים. כי הממון קנין שאינו דבק עמו, כי "[לא במוטו יקח הכל] לא ירד אחריו כבודו" (תהלים מ"ט י"ח). אבל מה שהאדם מסגל מעשים טובים בעולם הזה, הוא הדבר הדבק "עמו" בעולם הזה ובעולם הבא, לכך נאמר "ויקח משה את עצמות יוסף עמו". (כלי יקר שמות י"ג י"ט). כל המצוות, אין שיעור למתן שכר (נדרים לט:). ואפילו הפחותה שבהן, אין כל העולם כדי בשכרה (רמב"ן - בדרשתו על קהלת).

[וביותר צריך לזרז לקיים כל מצוה שיש בה חסרון כיס, ולזהר מכל עבירה במקום שיש חסרון כיס, כי יצר סמוך מתחזק על האדם. ובפרט בדורות הללו - דור ממון, וכו'. והאוהב את ה' כאשר יאות, יתן את כל הון ביתו באהבה, ככתוב (דברים ו' ה') "ואהבת את ה' אלקיך בכל מאדך". והרי זה פיקח וסוחר חריף, ודומה לקונה מרגליתא לדית לה טימי (פ' שאין לה ערך מחמת חשיבותה) בעד שוה פרוטה, כך בעד כסף נמאס קנה לו דברי תורה - קנה לו חיי העולם הבא; ומה גם שגם בעולם הזה אוכל פירות וכסף תועפות לו, הון ועושר בביתו, ודורשי ה' לא יחסרו כל טוב (תהלים ל"ד י"א). (פלא יועץ - ערך 'מצוות').]

עשיית המצוות: החשיבות לגמור את המצוה

כל מי שמתחיל במצוה ואינו גומרה, ואחר בא וגומרה, היא נקראת על שמו של שני (מעלה עליו הכתוב על שגמרו כאילו עשאו (סוטה י:); והטעם בזה, כי בכל דבר התכלית הוא עיקר (מהרש"א)). הדא הוא דכתיב (יהושע כ"ד ל"ב) "ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל", והלא משה העלם, שנאמר

"ויקח משה את עצמות יוסף עמו"? אלא לפי שנגזר עליו שלא יכנס לארץ, ואלו נטפלו בהם, לפיכך נקראת על שמו. (בראשית רבה פ"ה ג', וכ"כ בסוטה י:).

אם התחלת במצוה, הוי גומר את כולה. למה? אמר רבי יוחנן, כל מי שמתחיל במצוה ואחרי כן בא אחר וגמרה, נקראת על שם גומרה. ממי את למד? ממה. כיון שיצאו ישראל ממצרים, מה כתיב? "ויקח משה את עצמות יוסף", וכו'. נסתלק משה במדבר ולא נכנס לארץ. הכניסו ישראל עצמות יוסף וקברו אותן, ותלה המצוה בהן. (תנחומא עקב ס"ו).

[ובבמדבר רבה (כ"ב ד') איתא: למה שלח [משה את] פנחס (להלחם במדין)? מי שהתחיל במצוה, הוא גומר; הוא השיב את חמתו והכה את המדינית, הוא יגמור מצותו. עכ"ל. וע"ע בירושלמי פסחים (י"ה, וראש השנה א' ח') "מכיון שהתחיל במצוה, אומרים לו מרק (פי' גמור)".]

[ומכל מקום אם התחיל במצוה ונאנס ולא גמר את המצוה, מעלה עליו הכתוב כאילו גמרה (חיי אדם ח"א כלל ס"ח סעיף ח', ע"י ברכות ו). (ולפי"ז לכאורה צ"ל שנחשב לשניהם להתחיל במצוה ולהגומרה, כאילו עשו את כולה. (המלקט)).]

[אין המצוה נקראת אלא על שם גומרה, ומכל מקום אם אין בידו לגומרה כלל, לא ימנע מעשות מה שבידו לעשות, כדאשכחן במשה רבינו, דכתיב בפרשת ואתחנן (דברים ד' מא') "אז יבדיל משה שלש ערים" וכדכתב רש"י ז"ל שם (ז"ל: אע"פ שאינו קולטות עד שיבדלו אותן שבארץ כנען, אמר משה "מצוה שאפשר לקיימה, אקיימנה"). (ספר חרדים - תנאים לקיום המצוות).]

וַיִּקַּח שֵׁשׁ מֵאוֹת רֶכֶב בַּחוּר וְכָל רֶכֶב מִצְרַיִם וְגו' (שמות י"ד ז')

תשובה ותפילה: בזמן הצרה ר"ל צריכים להתפלל על סילוק הצרה, ולעשות תשובה, גם על עוונות הראשונים

"ויקח שש מאות רכב בחור וכל רכב מצרים וגו'", ובזוהר (בשלח דף נא): וכי "שש מאות רכב בחור" לא היו רכבי מצרים, ומה הטעם אומר [אח"כ] "וכל רכב מצרים"? אלא כך למדנו, שסמאל היה משאיל לו (לשר מצרים) שש מאות מרכבות מקטרגים לעזור אותו, וכו'. עכ"ד.

כתבתי להודיע, כי כל עת צרה שלא תבוא על ישראל, הנה הצרה כפולה, כי סמאל המקטרג מוליך הצרה. ראה בכאן, שנתעבר על ריב לא לו והיה משאיל לפרעה. וכשסמאל המקטרג נמצא, אז מזכיר עוונות רבים ויחידים. על כן צריך שיתעוררו רבים ויחידים ולעשות תשובה ותפילה וצדקה. ולא די להתחנן ולבקש אל ה' על זאת סילוק צרה לבד, רק לעשות תשובה - שימחול הקב"ה כל עוונות ראשונים, ולשוב אל ה' בכל לב ונפש, וכדי לבטל כח המקטרג. וכמה פעמים שולח הקב"ה צרה כדי שיתעוררו לתשובה על כל החטאים שעברו. (של"ה בשלח - דרך חיים תוכחת מוסר, וע"ש עוד).

**אֶז יִשִּׁיר מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת לַה' וַיֹּאמְרוּ לְאָמֹר
אֲשִׁירָה לַה' כִּי גָאֹה גָאֹה וְגו' (שמות ט"ו א')**

הודאה להשי"ת: לשבח הקב"ה על שגמלהו מהטובות

ראוי לאדם לתת שבח והודאה להשי"ת על שגמלהו מהטובות, כי בזה מההישירה אל ההאמנה בהשי"ת מה שלא יעלם, ולזה סיפרה התורה שמשה ובני ישראל שרו השירה הזאת לה' לתת לו תודה על מה שגמלם מהטוב. (רלב"ג שמות ט"ו).

מִי כְמוֹכָה בְּאֵלִים ה' מִי כְמוֹכָה נְאֻדָּר בְּקֹדֶשׁ נוֹרָא תְהִלַּת עֲשֵׂה פְּלֵא (שמות ט"ו י"א)

אמונה: הקב"ה מרומם מאד על כל בריותיו, גם מלאכי מעלה, עד אין שיעור

"מי כמוכה באלים ה' וגו'", הוא להודיע שאין יחס בינו יתברך ובין שאר נבדלים, ולזה אמר "מי כמוך באלים ה'". (רלב"ג שמות ט"ו א').

"מי כמוך באלים" - מי כמוך באלו שמשמשים לפניך במרום, שנאמר (תהלים פ"ט ז) "כי מי בשחק יערוך לה", ואומר (שם שם ח' ט) "א-ל נערץ בסוד קדושים רבה וגו', ה' אלקי צב-אות מי כמוך חסין י-ה".

"נורא תהלות", מדת בשר ודם, מוראו על הרחוקים יותר מהקרובים. אבל הקב"ה אינו כן, אלא מוראו על קרוביו יותר מרחוקיו. (מכילתא בשלח - מס' דשירה פרשה ח').

[לא תוכל לראות את פני כי לא יראני האדם וחי" (שמות ל"ג כ'), רבי עקיבא אומר, 'האדם' - כשמעונו (פי' כשמעונו) (עמק הנצי"ב), 'וחי' - אלו מלאכי השרת; אף חיות הנושאות את הכסא אינן רואות את הכבוד. אמר רבי שמעון בן עזאי, איני כמשיב על דברי רבי (רבי עקיבא), אלא כמוסיף על דבריו: "כי לא יראני האדם וחי" - אף מלאכי השרת שחיהם חיי עולם, אינן רואים את הכבוד. (ספרי בהעלותך פיסקא ק"ג, ובמדבר רבה י"ד כ"ב).]

[וכתב הרמב"ם ז"ל (ה' יסודי התורה ב' ח'): וכל הצורות האלו (עשרה מיני המלאכים, ע"ש בהלכה ז) חיים ומכירין את הבורא ויודעים אותו דעה גדולה עד למאד - כל צורה וצורה לפי מעלתה, כו'. אפילו מעלה הראשונה אינה יכולה להשיג אמיתת הבורא כמו שהוא, אלא דעתה קצרה להשיג ולידע, אבל משגת ויודעת יותר ממה שמשגת ויודעת צורה שלמטה ממנה; וכן כל מעלה ומעלה עד מעלה עשירית, גם היא יודעת הבורא דעה שאין כח בני האדם המחוברים מגולם וצורה יכול להשיג ולידע כמותה, והכל אינן יודעין הבורא כמו שהוא יודע עצמו. עכ"ד.]

ובשו"ת הרשב"א (ח"ה סימן ג"ב) כתב: למה נתקן נוסח הברכה מחצה נמצא (ברוך אתה) ומחצה נסתר (לדוגמא: "שהכל נהיה בדברך", ולא "שהכל נהיה בדברך")? דע דיש לבעלי החכמה סוד נשגב, ואין לנו כאן עסק בנסתרות. ואמנם יש טעם נגלה גדול התועלת במה שתיקנו נוסח הברכות כן, ר"ל בנגלה ובנסתר, לפי שכבר ידעת דשני יסודות יש שעליהם נבנה הכל: האחד, לדעת שהוא יתברך מחויב המציאות ושאינו ספק בזה כלל, כמו שנתבאר ונתפרסם המופת עליו ביאור רב. והב', שאין אמיתתו יתברך מושגת כי אם לעצמו יתברך לבד; והוא במציאותו נגלה לכל (שהרי נברא, הוא יתברך בראו, והוא יתברך מסבב כל הסיבות (המלקט)), ובאמיתת מהותו נסתר ונעלם מהכל. וכדי לקבוע שתי הפינות האלה בנפשותינו, קבעו הנוסח בנגלה ונסתר. עכ"ד. וכ"כ רבינו בחיי ז"ל (שלח של ארבע - שער א'), מה שהברכות מתקנות בנוסח בלשון נגלה ונסתר, בפשוטו יש מן הכוונות הרצויות, כדי לקבוע בלב שהקב"ה נגלה ונסתר - נגלה מצד דרכיו ופעולותיו, ונסתר מצד מהותו ועצמותו. עכ"ד.]

אמונה: הקב"ה נורא על כל תהילותיו

מה הוא "נורא תהילות"? אמר רבי יודן, נורא אתה על כל תהילותיך. כיצד? מלך בשר ודם נכנס למדינה, מקלסין אותו שהוא גיבור, ופעמים שהוא חלש; או מקלסין אותו שהוא רחמן, ופעמים שהוא אכזרי. אבל הקב"ה אינו כן, אלא מכל דבר שאדם מקלס להקב"ה יש בו יותר ויותר - למעלה מן הקילוסין. מכאן, שהוא נורא על כל תהילותיו. (מדרש תהלים פרק ק"ו).

[איתא בברכות (ב): משל למלך בשר ודם שהיו לו אלף אלפים דינרי זהב, והיו מקלסין אותו בשל כסף, הלא גנאי הוא לו. ע"ש. ובמגילה (ח): מאי דכתיב (תהלים ק"ו ב) 'מי ימלא גבורות ה' ישמיע כל תהילותיו'? למי נאה למלא גבורות ה', למי שיכול להשמיע כל תהילתו (ואין מי שיכול לספר את כולו (רש"י)), ע"ש.]

אמונה: ניסי הקב"ה עמנו בכל יום - נס קיום ישראל במשך הגלות, הוא נס גדול יותר מציאת מצרים

"עושה פלא" - עשה עמנו פלא ועושה עמנו בכל דור ודור, שנאמר (תהלים קל"ט י"ד) "אודך על כי נוראות נפלאותי נפלאים מעשיך ונפשי

יודעת מאד", ואומר (תהלים מ' ו) "רבות עשית אתה ה' אלקי נפלאותיך ומחשבותיך אלינו. (מכילתא בשלח - מס' דשירה פרשה ח').

[ובבראשית רבה (כ' ט) איתא, מה פרנסה בכל יום אף גאולה בכל יום. ע"כ. ובנדר הקודש (שם) ביאר, וז"ל: מה שאמר דגאולה בכל יום, היינו בנס נסתר, כדאמרין (גדה לא). אין בעל הנס מכיר בניסו, וכן ישראל נגאלים מעכו"ם בכל יום, כדאמרין (אסתר רבה י"א) כבשה אחת בין שבעים זאבים גדול הרועה שמצילה. ובכל יום ויום עומדים ללכותינו מכמה צדדים, וה' מפיר עצתם ומחשבתם. עכ"ל.]

ובסידור יעב"ץ (סולם בית א-ל - חוק ב' עמ"ל במהדורת אשכול) כתב: ואיך לא יבוש הכופר בהשגחה ויעמוד נכלם, מי שיעיין ביחוד ענינו ומעמדנו בעולם, אנחנו האומה הגולה שה פזורה, אחר כל מה שעבר עלינו מהצרות והתמורות אלפים מהשנים, ואין אומה בעולם נרדפת כמונו, מה רבים היו צרינו, מה עצמו נשאו ראש הקמים עלינו מנעורינו להשמידנו לעקרנו לשרשנו, וכו'. כל האומות הקדומות העצומות, אבד זכרם בטל סברם סר צלם, ואנו הדבקים בה' כולנו חיים היום, לא נפקד ממנו בכל תוקף אריכות גלותינו אפילו אות וניקוד אחד מתורה שבכתב, וכל דברי חכמים קיימים לא יטה לארץ מנלם (איוב ט"ו כ"ט), לא שלט בהם יד הזמן ולא כלם. מה יענה בזה פילוסוף חריף, היד המקרה עשתה כל אלה! חי נפשי, כי בהתבונני בנפלאות אלה, גדלו אצלי יותר מכל ניסים ונפלאות שעשה ה' יתברך לאבותינו במצרים ובמדבר ישראל. וכל מה שארץ הגלות יותר, נתאמת הנס יותר ונודע מעשה תקפו וגבורתו, בשגם כל הנביאים כבר ראו עומקו והתאוננו והתלוננו על אריכותו הנפלא בטרם היותו, והנה לא נפל מכל דבריהם ארצה. עכ"ל. וע"ע בספר חובות הלבבות (שער הבחינה - פרק ה'), ובספר תרחם ציון (סימן ל"ג סעיף ל"ג) מה שהבאנו עוד בזה.

הַנְּנִי מִמְטִיר לְכֶם לֶחֶם מִן הַשָּׁמַיִם וְכו' לְמַעַן אֲנִסְנוּ הַיֵּלֶךְ בְּתוֹרַתִּי אִם לֹא (שמות ט"ז ד')

אכילה - תורה: לימוד התורה בזמן שיושבים לאכול

"הנני ממטיר לכם לחם מן השמים וגו' למען אנסנו הילך בתורתי", רומז לעסוק בתורה על השלחן, כדתנן (אבות ג' ג) כל שלחן שלא אמרו עליו דברי תורה כו' (זה לשון המשנה שם: שלשה שאכלו על שלחן אחד ולא אמרו עליו דברי תורה, כאילו אכלו מזבחי מתים). (של"ה בשלח - דחתו"מ).

[אין השלחן מתברך ולא המזון שאכל, כי אם כשקורא דברי תורה על השלחן שאכלו עליו. (כי השלחן שאכלו עליו) ולא אמרו דברי תורה, לא מזבח כפרה איקרי ולא "שלחן שלפני ה'" איקרי, כי העיד עליו שכל מה שעשה לצורך עצמו עשה ולתועלת גופו. כי כל דבר הנעשה בעולם לצורך הגוף בלבד, ואין מעורב בו חפצי שמים, הוא חלק לסטרא אחרא, ואין ברכת ה' מצויה שם. (סדר היום - זכר החורבן וחייב הלימוד בשעת אכילה וסדר ברהמ"ז).]

צריך לזהר לומר דברי תורה על השולחן, ולא יעבור מקראו או משנה. וכשהוא בחברת בני אדם, אם בר הכי הוא, פיו יהגה חכמות - לזכות עצמו ואחרים עמו. ואם לאו בר הכי או דלא מסתייעא ליה מילתא, עכ"פ הוא ילמוד בינו לבין עצמו איזו משנה השגורה בפיו, כגון "כל ישראל" או "רבי חנניא" וכדומה, וכל המרבה הרי זה משובח. (פלא יועץ ערך "אכילה ושתיה").

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל יְהוָה פָּחַד לָנוּ אֲנִשִּׁים וְגו' (שמות י"ז ט')

רב ותלמיד: הרב יחבב כבוד תלמידיו

רבי אליעזר בן שמוע אומר, יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך, וכבוד חבירך כמורא רבך, ומורא רבך כמורא שמים (אבות ד' י"ב). מנין שיהא כבוד תלמידו חביב עליו ככבודו? ילמדו כל אדם ממשה רבינו, שאמר ליהושע "בחר לנו אנשים", "בחר ליי" לא נאמר, אלא "בחר לנו", מלמד שהיה עושהו כמותו, אע"פ שהוא רבו ויהושע תלמידו עשאו כמותו. (אבות דרבי נתן פרק כ"ז, וכ"כ במכילתא - בשלח מס' דעמלק פרשה א').

[כשם שהתלמידים חייבין בכבוד הרב, כך הרב צריך לכבד את תלמידיו ולקרנן. כך אמרו חכמים, יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך. וצריך אדם להזהר בתלמידיו ולאזהבם, שהם הבנים המהנים לעולם הזה ולעולם הבא. (רמב"ם הל' ת"ת ה' י"ב).]

